

MÂTÜRÎDÎ ÖĞRETİSİNİN YESEVÎ SUFİLİĞİNDEKİ YANSIMALARI*

REFLECTION OF MÂTÜRÎDÎ'S APPROACH ON THE SUFISM OF YASAVÎ

Sıddık KORKMAZ**

Öz

İmam Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet anlayışının kurucu imamlarından olup Ebû Hanîfe geleneğine dayanmış ve onun fikirlerini daha sistemli hâle getirmiştir. Şeyh Ahmed Yesevî ise Hanefî-Mâtürîdî ilim havzasında yetmişmiş önemli bir sufi olarak tarihte iz bırakmış kişiliklerdendir. Mâtürîdî ve Yesevî'nin fikir dünyalarını doğrudan kıyaslamak oldukça zordur. Bunun sebebi her iki ismin hedef, metot ve sahalalarının farklı oluşudur. Böyle olmakla birlikte Ahmed Yesevî ve Yesevîlik, kendisinden önce teşekkül etmiş ve birçok temel dini problemleri halletmiş olan mezhebi yapının üzerinde yükselmiştir. Mâtürîdî, dini akıl ve hayat ekseninde anlayan Ehl-i Rey mensubu bir mezhep kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle dinin inançla ilgili kısımlarını ne Hariciler gibi zâhiri/literal anlamda ne de Şiiler gibi bâtnî/ezoterik çizgide yorumlamıştır. Bunların yerine, mensubu olduğu Hanefîlik geleneğini devam ettirerek, Kur'an'ı ve Sahih Sünnet çerçevesinde akıl ve nakil dengesini esas alan bir teoloji geliştirmiştir. Bu teolojide, yaratan ile yaratılan birbiri ile karıştırılmamakta, dinin anlaşılması ve hayatın kurulmasında hikmet gözetilerek insana merkezî bir konum verilmektedir.

Hanefî-Mâtürîdî geleneğin bir temsilcisi olarak Türkistan bölgesinde faaliyetlerini sürdürmüş olan Ahmed Yesevî aynı çizginin devamı olarak bir ahlâk öğretisi geliştirmiştir. Yesevî'nin öğretilerinde İslam'ın temel ilkelerini sarsacak olan bâtnî/ezoterik unsurlara veya hayatın gerçeklerini görmezden gelecek katı zâhiri/literal yorumlara rastlanmamaktadır. Dinin esaslarından ayrılmadığını ve şerî hükümlere bağlılığını sürekli dile getiren Yesevî, kaçırdığı bir vakit namazına pişmanlık duymakta, günahlarına istiğfar eylemekte veya Allah'ın rızasını dilemektedir. Yeri geldiğinde halka zulmeden siyasetçileri tenkit etmekte ya da toplumdaki bozulmuşluğun yaygınlaşmasından şikâyetçi olmaktadır. Özellikle hikmetlerinde o huşu içinde Allah'a bağlanan bir kul, Hz. Peygamber'in sevgisiyle kalbi dolu bir ümmet ve âhiret yolculuğuna kendisini hazırlayan bir mümin durumundadır.

Çalışmamızda ele alacağımız hususlar; İmam Mâtürîdî ve Ahmed Yesevî'nin başta akâid ilkeleri olmak üzere, siyaset ve ahlâk gibi temel konulardaki etkileşimlerinin tespiti şeklinde olacaktır. Ayrıca Ahmed Yesevî'nin değinmediği ancak öteki tarikatların ayrıncı hususları olan bazı konulara da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İmam Mâtürîdî, Ahmed Yesevî, akâid, şeriat, ahlâk.

Abstract

Imam Mâtürîdî, who is one of the founders of madhab al-Ahl as-Sunnah, followed the tradition of Abu Hanife and restated some of his ideas. Sheyh Ahmad Yasavi was also an important Sufi who grew up in the Hanafi- Mâtürîdî environment of learning and knowledge. It is difficult to directly compare Mâtürîdî and Ahmad Yasavi in terms of the sphere of their ideas. The reason is that they differ in their intentions, methodologies and fields. Furthermore, Ahmad Yasavi and Yasavism were premised on Hanefism and Mâtürîdîsm which solved a large number of basic religious problems before Yasavism. Mâtürîdî is known as an theoretical and practical interpreter of religion. Mâtürîdî interpret the religion

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.11.2016, Kabul Tarihi: 18.10.2017.

** Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi; İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı; skorkmaztr@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6233-5688

neither like the Kharijites who commented upon the religion with a literal comprehension, nor like the Shia who commented upon the religion with an esoteric comprehension. Instead of Shia or Kharjites, he maintained his Hanafi tradition and developed a theology that was based on circle of Qur'an and Sunnah. The human is in the center of this theology with the balance of wisdom.

As a representative of Hanafi- Mâtürîdî tradition, Mâtürîdî lived and worked in the Turkistan region. Being a follower of the same path, Ahmed Yasavi improved Mâtürîdî's moral teaching. No esoteric/ internal or literal/external exaggerations that may be harmful for the basic principles of Islam can be found in Yasavi's teaching. Constantly declaring that he is a follower of Sharia and Islamic rules, Yasavi repents of his lost prayers (salah), prays for forgiveness of Allah for his sins with excuses and asks the consent of God. Sometimes he criticizes cruel politicians who tortured the poor people and complains about social corruptions. He was a pure servant of the God, a keen follower of the Messenger with full of the Messenger's love in his heart and a believer who prepared himself for the journey Hereafter.

The present study deals with descriptions of the relationship between Imam Mâtürîdî and Ahmad Yasavi in basic issues such as creedal (aqaid) principles, politics and moral problems. In addition to some untouched topics of Yasavi, I will mention some problems that they are distinctive from other Sufi movements.

Key Words: İmam Mâtürîdî, Ahmad Yasavi, aqaid principles, law, morality.

1. Giriş

İmam Mâtürîdî (h. 238–333/m. 852–944), Ehl-i Sünnet anlayışının kurucu imamlarından olup Ebû Hanîfe (h. 80–150/m. 699–767) geleneğine dayanmış ve onun fikirlerini daha sistemli hâle getirmiştir. Şeyh Ahmed Yesevî de (h. 486–561/m. 1093–1166) Hanefî-Mâtürîdî ilim havzasında yetişmiş önemli bir sufi olarak tarihte iz bırakmış kişiliklerdendir. Mâtürîdî ve Yesevî'nin fikir dünyasını doğrudan kıyaslamak oldukça zordur. Bunun sebebi her iki ismin hedef, metot ve sahalarının farklı oluşudur. Böyle olmakla birlikte Ahmed Yesevî ve Yesevilik, kendisinden önce teşekkül etmiş ve birçok temel dini problemleri halletmiş olan mezhebi yapının üzerinde yükselmiştir. Mâtürîdî, dini akıl ve hayat ekseninde anlayan Ehl-i Rey mensubu bir mezhep kurucusu olarak bilinmektedir. Özellikle dinin inançla ilgili kısımlarını ne Haricîler gibi zâhirî/literal anlamda ne de Şiîler gibi bâtinî/ezoterik çizgide yorumlamıştır. Bunların yerine, mensubu olduğu Hanefîlik geleneğini devam ettirerek, Kur'an'ı ve Sahih Sünnet çerçevesinde akıl ve nakil dengesini esas alan bir teoloji geliştirmiştir. Bu teolojide, yaratan ile yaratılan birbiri ile karıştırılmamakta, dinin anlaşılması ve hayatın kurulmasında hikmet gözetilerek insana merkezî bir konum verilmektedir.

Hanefî-Mâtürîdî geleneğin bir temsilcisi olarak Türkistan bölgesinde faaliyetlerini sürdürmüş olan Ahmed Yesevî de İmam Mâtürîdî'den devraldığı mirası koruyarak aynı çizginin devamı olan bir ahlâk öğretisi geliştirmiş ve bu öğretiyi tasavvufî yapıya dönüştürmüştür. Yesevî'nin öğretilerinde İslam'ın temel ilkelerini sarsacak olan fütursuz Bâtînî unsurlara veya hayatın gerçeklerini görmezden gelecek katı Zâhirî yorumlara rastlanılmamaktadır. Onun fikrî yapısını Hâricîlik, Selefilik,

Zâhirilik ve Vehhâbîlik gibi mezheplerle ya da Kalenderilik, Melâmîlik ve Cevlâkîlik gibi tarikat oluşumlarıyla doğrudan ilişkilendirmek mümkün değildir. Onun temel hedefi din ve hayat arasında tutarlı bir denge kurma gayretinden ibarettir denilebilir.

Dinin esaslarından ayrılmadığını ve şerî hükümlere bağlılığını sürekli dile getiren Yesevî, kaçırdığı bir vakit namazına pişmanlık duymakta, günahlarına istiğfar eylemekte ve sürekli olarak Allah'ın rızasını ön planda tutmaktadır. Yeri geldiğinde halka zulmeden siyasetçileri tenkit etmekte ya da toplumdaki bozulmuşluğun yaygınlaşmasından şikâyet etmektedir. Özellikle hikmetlerinde o huşu içinde Allah'a bağlanan bir kul, Hz. Peygamber'in sevgisiyle kalbi dolu bir ümmet ve ahiret yolculuğuna kendisini hazırlayan bir mümin durumundadır.

Samimi bir dindar ve ufku geniş bir âlim olan Ahmed Yesevî İslam'ı sadece inzivaya çekilerek kendi nefsinin kurtarmak ve cennette bir köşk elde etmek için araç olarak anlamamış, dinin Asya steplerinden başlayıp dünyanın dört bir bucağına, Anadolu, Sibiryaya ve Balkanlara kadar yayılması için çaba göstermiştir. O yetiştirmiş olduğu müritlerini 'ilâ-yı kelimetullah' adına çeşitli bölgelere mürşit ve vaiz olarak göndermiştir. Onun gönderdiği isimlerin takipçileri arasında Nevşehir Hacıbektaş (Sulucakarahüyük) ilçesi civarına yerleşen Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271) ve Bosna-Hersek'in Blagay şehrinde de makamı bulunan Sarı Saltuk Baba (veya Sultan Sarı Saltık Muhammed el-Buhârî (ö. 696/1297) gibi isimler bulunmaktadır (Korkmaz, 2016: 60; Yesevi, 2008: 295). Bu ve burada zikretmediğimiz öteki isimlerin ortak özellikleri, Müslümanlığı Arap kültürünün bulunmadığı veya Acem harsının yer aldığı bölgelerde, sergilemiş oldukları örnek yaşantılar sebebiyle yaymış olmalarıdır. Ahmed Yesevî ile aralarında doğrudan kronolojik bir bağ kurmanın sorunlu olduğu bu şahıslar en azından onun geleneğinden gelen kişiler olarak kabul edilebilir. Başta Yesevî olmak üzere bu isimlerin yaşadığı coğrafyaların Anadolu'ya kıyasla uzak, uç ve kıyıda köşede kalmış olması bilimsel verilere ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Buna ilaveten söz konusu bölgelerin siyasi tarihlerinin birçok işgal ve talanlarla dolu olması sebebiyle yeterli kaynakların günümüze ulaşmasını imkânsız hâle getirmektedir. Elimize ulaşan belgelerin de söz konusu şahıslar arasındaki ilişkiye işaret etmesi aralarında bir bağlantının olduğu ihtimalini gündeme getirmektedir. Ahmed Yesevî'nin eserleri konusunda da benzer şüphe ve sıkıntılarının olduğu bir gerçektir. Ona izafe edilen eserlerin erken dönem nüshalarını tarihlendirmek maalesef problemlidir ve birçoğu yakın dönemlere ait kopyalardan oluşmaktadır. Böyle olmakla birlikte kullandığımız kaynaklardaki fikir benzerliği, sözlü kültür ve yan kaynakların şahitliklerine, daha eski ve daha orijinal nüshalar bulununcaya kadar itibar etmek durumunda kalmaktayız.

Bu mütevazı çalışma, İmam Mâtürîdî ve Ahmed Yesevî'nin başta akâid ilkeleri olmak üzere, ahlâk ve siyaset gibi temel konulardaki etkileşimlerinin neler olduğu üzerinde yoğunlaşacaktır. Özellikle Ehl-i Sünnet sisteminin kurucularından olan

Mâtürîdî'nin temel hedefi ve onun takipçisi olan Yesevî'nin önemseydiği konuların başında Allah'ın muradına uygun bir sisteminin geliştirilmesi gelmektedir. Bu sebeple öncelikle iki isim arasındaki fikir benzerlikleri aranacak ve ilk olarak akaid konuları üzerinde durulacaktır.

2. İtikadi Konular

İmam Mâtürîdî'nin İslam'ın temel inanç ilkeleri olan “tevhid”, “nübüvvet”, “meâd”, “kazâ”, “kader” ile “büyük günah” meselesi, “iman” ve “İslam” terimlerinin anlamları gibi konulardaki görüşleri *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde geniş biçimde açıklanmıştır (Mâtürîdî, 2002: 21). Ahmed Yesevî ise sözlerine “Bismillah” diyerek başlayıp bu ilkelerin bir Müslümanın kalbine nasıl yerleşmesi gerektiğini anlatarak, Kur'an'a dayandığı, Peygamber'in yolundan gittiği, riyazete çekildiği ve amellerinde ihlâslı olmayı vurgulamıştır (Yesevi, 1993: 3).

İmam Mâtürîdî'yi akaid konuları açısından Ehl-i Sünnet mezhepleri içerisinde farklı kılan bazı hususlar bulunmaktadır. Bunların başında, onun bilgiye vermiş olduğu değer, yaratan ve yaratılanı birbirinden ayırması ve zâhir ve bâtın arasındaki kurmuş olduğu denge gelmektedir.

İmam Mâtürîdî'nin bilgiye verdiği değer onun insan aklını, tecrübi bilgiyi ve bilginin kaynağı olarak haberi algılama metodunda görülmektedir. Ona göre dinin bilinmesi için nakil ve akıl aynı derecede esas teşkil etmektedir. Bütün insanların, üzerinde birleşecekleri dinlerinin ve sığınacakları temellerinin bulunması gerekli olduğuna göre, bilinmelidir ki dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasıtalar iki olup, bunlardan birisi nakil, diğeri de akıldır (Mâtürîdî, 2002: 4). Nesne ve olayların gerçeklerinin bilinmesine götüren yollar, “idrak, haberler ve istidlâl”dir. İdrak ile kast edilen duyular (beş duyu), haberle kast edilen ise Hz. Peygamber'den bize nakledilen şeylerdir. Çünkü peygamberlerden bize ulaşan haberler, yanılmaları ve yalan söylemeleri muhtemel bulunan kişilerin dilinden ulaşmaktadır. Zira onlar doğruluk ve mâsumiyetlerini kanıtlayacak herhangi bir delil veya belgeye sahip değillerdir (Mâtürîdî, 2002: 12). İstidlâl ile kast edilen de beşerî bir eylem olan akıl yürütmedir (Mâtürîdî, 2002: 10 vd).

Aynı anlayışın devamını Yesevî'nin felsefesinde görmek mümkündür. Ona göre de; erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz olup, ilim olmadan namaz caiz olmayacak ve bu sebeple ölünceye kadar ilim tahsil etmek gerekecektir. Yesevî'ye göre tasavvufun temel kavramlarından olan *ilm-i hâl* ve *ilm-i kâl* dengesinde önceliği *ilm-i kâl*, yani söz bilgisine vermek gerekir. Çünkü Pir-i Kamil'e sahip olan birisi dahi söz ilmine sahip ise hâl yolundan emin geçer. İlmi olmayan kimsenin şeyhlik iddiasında bulunması doğru değildir. Bir kimsenin bu şekilde iddiada bulunması, elinde asa olmadan gece vakti yürütmesine veya görmeyen bir kimsenin çukura düşmesine benzer. Bu sebeple kâmil mürşit denilen kimsenin ilim sahibi olması gerekir (Yesevi, 1993: 140).

Yaratan ve yaratılanın farklılığı konusunda Mâtürîdî, canlı ve cansız her şeyin varlığı ancak kendi dışındaki bir şeyle mümkün olduğunu belirtir. Yani, kendi dışındakine bağımlılık olunca yaratılmışlık zorunlu hâle gelir. Allah'ın sıfatından olan “kıdem” başkasına bağımlılığa engel teşkil eder (Mâtürîdî, 2002: 21). Yesevî'nin hikmetlerinde ise Allah'ın; yaratıcı, bir ve var olduğu açıkça vurgulanmaktadır (Yesevi, 1993: 22, 101, 176). Hallac-ı Mansûr'un (h. 244–306/m. 858–922) “Ene'l-Hak” sözü Hikmetler içinde ele alınıp ona göndermeler yapılsa da bu tasvirler Yaratan ile yaratılanı aynı kefeye koyacak nitelikte değildir. Bunun aksine, sembolik tasvirler, olayın Cebrail'in bilgisine bağlanması, günahkâr kimselerin kendi günahına Mansur'dan kendisine delil bulmaması gerektiği, bu konunun âyet ve hadîse bağlı olarak açıklandığı şeklindeki izahatlarla doludur (Yesevi, 1993: 22).

İnsan iradesi açısından Mâtürîdî'nin teolojik sistemini, “hikmet ekolü” olarak bilinmesine rağmen “zâhir” ve “bâtın” arasındaki denge ekolü olarak tanımlamak daha doğru olur. Dinin aslına nasıl bakılacağı konusunda temel bir yöntem olan bu ayrımın veya bunların dengeli hâle getirilişi hem Mâtürîdî'de hem de Yesevî'de belirgin bir sisteme oturtulmuştur. Söz konusu sistemin daha iyi anlaşılması için öncelikle Mâtürîdî'nin nasıl bir yöntem geliştirildiğinin üzerinde ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir.

İslam düşünce geleneğinde bâtiniliğin en önde gelen temsilcisi olarak İsmailîlik, Bâtınîlik ve Karmatîlik bilinmektedir. En genel anlamda Şîliğin içinde mütalaa edilen bu mezheplerin temel düşüncesi, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dinin temel kaynaklarının; bir görünen (zâhir) bir de görünmeyen (bâtın) özelliğinin bulunduğu şeklindeki düşünceleridir. Bu mezheplere göre zâhiri unsurların pek bir önemi olmaz iken; bâtinî hususlar sadece dinî tezkiyeleri yüksek olan belli başlı kişiler; imamlar, hüccetler veya din önderleri tarafından bilinebilir. Şii karakterli oluşumlarda gördüğümüz bu anlayışı İmam Mâtürîdî tam anlamıyla reddetmiş ve bu konuları ele alan kitaplar yazmıştır (Korkmaz, 2012: 275; Evkuran, 2013: 77). Aynı şekilde Mâtürîdî, kendi anlayışlarına delil olarak kullandıkları; “O Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır. Ve O, her şeyi hakkıyla bilir.” “Hadîd, 53/7” âyetini şöyle yorumlamaktadır: “Bunların hepsi tevhid harfleridir. Bâtiniyye bu ayette yer alan kelimelerden 'el-evvel'i, mübdiu's-sânî'ye yardım eden 'el-mübdiu'l-evvel', 'el-âhir'i kâinatı yaratan 'el-mübdiu's-sânî', 'zâhir'i şeraii belirleyen 'nâtık', 'bâtın'ı da şeriatı beyan eden 'sahibu't-te'vil' olarak yorumlamaktadır.” (Mâtürîdî, 2004: 5/38). Yani bu ifadeler, Allah'ın zâtının bir ve ayrılmaz olan sıfatlarıdır.

Metinlerin zâhirini esas alan anlayışın tarihte bilinen en belirgin temsilcileri ise Hâricilerle birlikte Hadis Taraftarları (Ashâbu'l-Hadîs) olarak tanımlanan gruplardır. Mâtürîdî onların yanlış algılarını da reddetmektedir. O, Bâtiniliğin karşısında tam bir savrulma olan bu şekilci anlayışı reddederek İslam'ın mutedil yorumunu öne çıkarmaktadır. Onun eleştirdiği konuların başında mümin tanımlaması, iman amel

ilişkisi ve siyasî konuları tahrif ederek cebir düşüncesine savrulmaları gelmektedir (Korkmaz, 2017: 99).

Zâhir ve bâtın arasındaki dengenin korunması hususunda Ahmed Yesevî ise Mâtürîdî'nin takip ettiği yöntemi benimseyerek bu iki metodu bir arada tutmanın önemini sürekli dile getirir (Yesevi, 1993: 41). Ahmed Yesevî, Bâtınîlerin farklı şekillerde yorumlamış olduğu Allah'ın; evvel, âhir, zâhir ve bâtın olduğunu belirten âyeti, tıpkı Mâtürîdî gibi yorumlayarak, bu sıfatların hepsinin Allah'a işaret ettiğini, zühd yoluna sarılarak iyi bir derviş olduğu takdirde Allah'ın cemaline kavuşma ihtimalinin bulunduğunu, bütün bu ihtimallerin “La ilahe illallah” sözünde mündemîç olduğunu dile getirir (Yesevi, 1993: 120). Onun bu açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda Yesevî'nin de mutedil bir yöntem benimsediği ifade edilebilir.

Yesevî'nin zâhir-bâtın dengesini göz önünde bulundurduğunu öteki hikmetlerinde de görmek mümkündür. Mesela, o, bir şiirinde Allah'ı aşk derecesinde seven bir Müslüman'ın nasıl davranması gerektiğini anlatır. Bu Müslüman da şu özellikleri ile öne çıkmaktadır: Âşık, gece gündüz Hakk'ın rızasını gözetmeli, bir yandan zâhiren bu dünya ile ilişkili olur iken öte yandan ilahî emirlerin kaynağı olan arşı gözlemeli ve bu tavırlarını Allah kelamı olan âyetlerle ve Hz. Peygamber'in sözleri ile desteklemelidir. Kıyamet gününde işte böyle davranan kimseler yüzlerinin ak olacağını umabilir (Yesevi, 1993: 22, 101, 113 vb.).

Mâtürîdî'nin akaid konuları arasında ele aldığı, yaratan ve yaratılan arasındaki ayrılık ya da farklılık, bununla beraber bilgi, akıl ve nakle verdiği değer ile birlikte zâhir ve bâtın arasında kurduğu denge unsurlarının, Yesevî'nin sufilik anlayışı içerisinde yer aldığını görmek mümkündür. Bunlara ilaveten iki ismin fikirleri temel esaslar üzerinden takip edildiğinde biri diğeri yorumu ve takibi olduğu açıkça görülmektedir.

3. Ahlâkî Konular

Ahlâk konusu; ilahiyat disiplinleri içinde sadece kelâm veya tasavvuf ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir mesele olsa da hem Mâtürîdî hem de Yesevî'nin sistemlerinin özünü teşkil etmektedir denilebilir. Kelime olarak ahlâk, “yaratma” kökünden türemekte “Allah'ın muradına uygun” insan olma anlamında, insanı ilgilendiren konuların tamamını kapsamaktadır. Tarih boyunca bir disiplin olarak tasavvufun temel iddiası ahlâk ilkeleri üzerinde derinleşerek “insan-ı kâmil” yetiştirmek olarak şekillenmiştir. Dinin varlık sebebi de insan neslini ıslah etmek ve ona doğru yolu göstermek olduğu için bu alanda uzmanlaşan her ilim sahibinin temel hedefi insana yön vermek olarak tezahür etmiştir. İslâmî ilimlerin hangi alanında yükselmiş olursa olsun bir âlimin malzemesi ve öncelikli hedefi yine ideal insan yetiştirmek olmuştur. Bu noktadan hareketle Mâtürîdî ve Yesevî öğretilerinde

özellikle tasavvuf kültürünün üzerinde yoğunlaştığı konuları incelemek ve bu iki sistem arasındaki benzerliklere değinmek istiyoruz.

Ahlâk konusu ele alınırken olgusal bir realite olarak günahı ve sevabıyla insanı olduğu gibi kabullenmek önemli bir husustur. Mâtürîdî sisteminin Yesevî sufilüğindeki en önemli yansımalarından birisi günahkâr bir kimsenin müminlik sıfatını koruyup korumadığı meselesidir. Mâtürîdî'nin Ebû Hanîfe fıkından devralmış olduğu iman amel ayırımı metodu sebebiyle Yesevî sufilüğünde günah işleyen bir kimsenin işlemiş olduğu günahına tövbe ederek yeniden Müslümanca yaşantısına dönebileceği anlayışı gelişmiştir (Mâtürîdî, 2002: 492; Hakim Ata, 2008: 465; Köprülü, 1991: 174).

Mâtürîdî sisteminde görmüş olduğumuz bu anlayışın kaynağının Ebû Hanîfe'den geldiğini tespit etmek gerekmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre sıradan bir insan hata edip günah işleyebileceği gibi peygamberler de bu duruma düşmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu durumun örnekleri bulunmaktadır. Mesela; Hz. Yunus tebliğ görevini bırakarak kavmini terk etmiş, "el-Enbiya, 21/87", Hz. Yusuf'un kardeşleri de Yusuf'u öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardır. "Yusuf, 12/97". Bunlara ilaveten, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'i Hz. Muhammed'e "senin geçmiş ve gelecek günahını affetmesi için" "el-Fetih, 48/2" buyurması, Hz. Musa'nın bir Kıptiyi öldürmesi (Ebû Hanîfe, 1981: 61), gibi örnekler de peygamberlerin hata işleyeceğini gösteren delillerdir. Ayrıca Ebû Hanîfe, âdet gören bir kadının, namazdan muaf olması örneğinde olduğu gibi ameli eksik olan bir kimsenin imanın ondan kalktığını söylemenin caiz olmadığını belirtir (Ebû Hanîfe, 1981: 73). Aynı sistemin devamı olarak İmam Mâtürîdî ise, münafıkların tutumlarını eleştirerek onların müminler gibi amel etmelerinin kendilerine fayda vermediğini, dilleri ile iman ettik demelerine karşın kalpleri ile iman etmediklerini ve imanının yerinin kalp olduğunu beyan eder. (Mâtürîdî, 2002: 487). O, buna ilave olarak şöyle der: "iman bir dinî davranıştır, dinler de inanılan ilkelerden ibarettir; dinlerin inançlarına vesile olan şey ise kalptir, mezhebi telakkiler de aynı konumdadır" (Mâtürîdî, 2002: 492). Kelimenin kök anlamının "tasdik" demek olduğunu ekleyen Mâtürîdî, günah işlemenin insanı dinden çıkarmayacağı şeklindeki Mürcü gelenekten gelen düşüncesini savunur. Şüphesiz hem Ebû Hanîfe'de hem Mâtürîdî'de iman amel ayırımını savunmak günaha cevaz vermek için olmayıp, tövbe ederek günahattan kurtulmak ve sevaba yönelmek anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Mâtürîdî: "imanın amellerden biri olması açısından da mahlûk olduğunu söylemek icap eder. Zira Cenâb-ı Hak "Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı." "es-Sâffât, 37/96" buyurmuştur. İman diğer organlarla değil, ifade edilmek yoluyla ve kalbin fiili olarak gerçekleşir" (Mâtürîdî, 2002: 503) demekle, imanın yaratılmış bir nesne olmadığını, dolayısıyla eylemlerden de farklı olduğunu ve kalbin bir fiili olduğunu savunur.

Yesevî'nin sisteminde ise günahkâr bir Müslümanın başvuracağı yöntem olan tövbe etmenin önemi son derece açıktır ve Hikmetler bu çağrı ile dolup taşmaktadır (Yesevî, 1993: 180). Mesela hikmetlerinden birisinde özeleştirî yaparken çok kusur işlediğinden dolayı günahlarına bakmaya gücünün kalmadığını, bundan dolayı tövbe etmek için sığınma kapısına kaçıp geldiğini, Allah'ın kendisine rahmet nazarı ile bakmasını umduğunu ve çaresiz biçimde Allah'tan gelecek her şeye razı olduğunu dile getirir (Yesevî, 1993: 43). Bu üslup ile kendisi gibi günahkâr olan kimseleri tövbe etmeye çağırıldığı son derece açık olup bu türden örnekleri fazlasıyla bulmak mümkündür.

Mâtürîdî sistemi ile Yesevî sufilüğünün örtüştüğü hususlardan birisi de tartışmalı konulardan olan şefaate meselesidir. Kanaatimizce bu konunun tartışmalı olmasının sebebi, bu anlayışın câhiliyye müşrikleri arasında da yaygın olması ve Kâbe'yi doldurdukları putlara, bunların Allah katında kendi günahlarının affedilmesine aracı olacakları inancıdır. Buna ilaveten ehliyesiz veya sahtekâr kişilerin din âlimi görüntüsü altında faaliyet göstererek şeyhlik iddiasında bulunup cahil ve dini iyi bilmeyen kimseleri, günahlarının affedilmesine aracı olacakları vaadiyle kandırılmalarıdır. Belki de bu sebeple Mâtürîdî sisteminde her şeyden önce şefaate Kur'ân-ı Kerim'de buyrulduğu üzere "Zümer, 39/44", Allah'ın iznine bağlanmaktadır (Mâtürîdî, 2004: 4/313). Yani Mâtürîdî'ye göre kişi iyilikleri sebebiyle şefaate hak kazanmaktadır (Mâtürîdî, 2002: 475).

Bununla birlikte iyi amelleri sebebiyle şefaate edenlerde bazı özellikler arandığı gibi şefaate edilecek olanlarda da aranan kimi hususiyetler bulunmaktadır. Mâtürîdî'ye göre Allah günahkâr müminleri iki şekilde affedilmeye lâyık kılmaktadır. Bunlardan birincisi müminlerin dünyada şeytana itaat ve ibadetten kaçınmaları, ikincisi ise Allah'ın günahkâr kuluna bağışlanma ve affedilme ümidini telkin etmesidir. Çünkü kul isyan halinde bile şeytana düşman olmayı tercih etmiş ve âlemlerin rabbinin rahmetini ummuştur (Mâtürîdî, 2002: 481). Bu sebeple Allah'ın iznine bağlı olmak üzere başta Hz. Muhammed, öteki peygamberler, melekler, hayırlı kimseler ve sâlih ameller; âhirette, mahşerde, hesapta ve mizanda; zorda kalacak olan müminlere şefaate edeceklerdir (Ak, 2016: 55). Çünkü kul, dünyada iken rabbinin taatine muvaffak kılınması ve bu konumda son nefesini vermesi şeklindeki İlâhî lütuf ve nimete mazhar olması ve Allah'ın iznine bağlı olmak üzere iyi fiillerinden dolayı mükâfata mazhar olacaktır (Mâtürîdî, 2002: 484). Bir bakıma peygamberler veya sâlih kimseler günahkâr kimsenin bağışlanmasını niyaz edecek ya da günahına istiğfar edecektir.

Yesevî'nin Hikmetlerinde ise; şefaate konusu tartışmalı biçimde ele alınır. Ona izafe edilen münacatta, kendisinin şiirlerini okuyana "âhirette şefaate edeceği" şeklinde bir ifade geçmektedir ki; bunun sonradan ekleme olduğu rahatlıkla ifade edilebilir (Yesevî, 1993: 184). Dini bilen bir âlimin böyle bir söz söylemesi beklenemez ve doğru değildir. Bunun dışındaki diğer hikmetlerde ise; günahkâr Müslümanlara

Hız. Peygamber'in şefa'at edeceği (Yesevî, 1993: 59, 89), şefa'at yetkisine sahip olduğu düşünölen velilerin bu işe cesaret edemeyeceği ve Allah'ın şefa'at iznini vereceği makama ulaşacak kişilerden olma isteği ile birlikte, o makamda olanlara övgü anlamında kullanılmaktadır. Hem bu dünyada hem de öteki dünyada var olan Allah'ın güç ve otoritesinin korunması ilkesi şefa'at konusunda da hem Mâtürîdî'de hem Yesevî'de titizlikle göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak şefa'atin edileceği hususunda mutabık oldukları açıktır.

Mâtürîdî'nin eserlerinde rastlayabildiğimiz kadarıyla din büyüklerinin kerameti konusu yer almamaktadır. Sadece nübüvvet konusu içinde mucizelerin değeri üzerinde durulur. Konunun Hız. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı oluşu son derece önemlidir. Çünkü bu özellikler Hız. Peygamber'in kendi şahsı ile sınırlandırılmaktadır. Konu ile ilgili olan nübüvvetin ispatı ise üç temel başlık altında incelenir. Bunların birincisi Hız. Muhammed'in kendi şahsî özellikleri, ikincisi hissi ve akli mucizeler, üçüncüsü de peygamberlik müessesesine olan ihtiyaçtır (Mâtürîdî, 2002: 254). Yesevî'nin peygamberliğini ileri sürmek gibi bir iddiası olmadığı için bizim üzerinde duracağımız hususlar ilk ikisi ile sınırlı kalacaktır.

Hız. Peygamber'in örnek şahsiyet olması ve ahlâk konularıyla ilişkisi bakımından şahsî özellikleri hakkında Mâtürîdî'nin söyledikleri son derece dikkat çekicidir. Mâtürîdî'nin açıklamalarına göre Hız. Peygamber, öğrenim görmemiş birisi olmasına rağmen risâlet öncesinde fizikî özellikleri bakımından; yüzü dolunaydan daha güzel, miskten daha hoş kokulu, teni ipekten daha yumuşak ve teri güzel kokan bir kimsedir. Ahlâkî özellikleri bakımından her türlü kusurdan arınmış, maddî ve mânevî bütün meziyetlerle donatılmış, kâinatta en üstün dereceye ve en büyük değerlere lâyık karakter özelliklerine sahip bir kimsedir. Resûl-i Ekrem'in yalan söylediği asla görülmemiş, yanıldığı bilinmemekte, düşmandan kaçışı vâki olmamış ve ahlâkî açıdan kötü bir davranışı görülmemiştir. O hiçbir zaman insanlara yaranmamış, tartışmaya girmemiş, kötü konuştuğu duyulmamış ve kendi adına intikam almaya kalkışmamıştır. Onun şefkat ve merhamet özellikleri Kur'ân'da övölmüş, cömert bir kişilik sergilemiş, İslâmiyet'i tebliğ ve yayma davasında küçük bir tâviz dahi vermemiş, dünya serveti ve siyasî iktidar kendisine teklif edildiği halde bunlara iltifat etmemiştir. Bunların aksine, Allah yolunda, güç odakları, hükümdar ve iktidar sahiplerine karşı mücadelesine devam etmiştir (Mâtürîdî, 2002: 255). Mâtürîdî tarafından sayılan Hız. Peygamber'in bu özellikleri Yesevî tarafından bir Müslöman, mürid, derviş ya da sufide görülmesi gereken özelliklerin aynısıdır. Olgun bir Müslömanın üzerinde bulunması gereken ahlâk-ı hamîde bu hususiyetlerden oluşmaktadır.

Mâtürîdî'nin Peygamberlik müessesesinin ispatı için delil olarak üzerinde durduğđ hissi mucizeler de bulunmaktadır. Tasavvuf kültüründe; evliya, şeyh, pîr, baba veya mürşid gibi makam ya da derecelerin ispatı açısından en çok başvurulan delil ve işaretler bu türden iddialardan oluşmaktadır. Mâtürîdî'nin, Hız. Peygamber'den sadır olduğunu belirttiği olaylar; ayın ikiye bölünmesi, ağacın Hız. Peygamber'in

huzuruna gelmesi ve taşın kendisine selâm vermesi gibi hususlardır. Ayrıca, birçok insanın az bir sudan içip kanması, Peygamberin bedduasıyla düşmanlarının kuraklık ve kıtlığa maruz kalması, ardından kendisinden yardım dileyip yağmura ve bolluğa kavuşmaları, az bir yemekle çok insanın doyurulması, Beytül Mukaddes (miraç) olayı, hicret esnasında gizlendiği Sevr mağarasına gidip kendisini arayanların gözlerini Allah'ın görmez hâle getirmesi (basiretlerini bağlaması), ağaç kütüğünün inlemesi, huzurunda devenin halinden şikâyetçi olması, kızartılmış koyun etinin zehirli olduğunu yine kendisinin haber vermesi gibi olaylar da özellikle hadis kaynaklarında zikredilmektedir. Bunlardan başka hicret esnasında Hz. Peygamber'i takip eden kişinin atının yere gömülmesi, düşmanlarının çeşitli tuzaklar kurmalarına rağmen Allah'ın onu kurtarması, münafıkların, içlerinde gizledikleri korkunç planlara Allah'ın Resulünü muttali kılması, Hz. Ali'ye isyan edip fitne çıkaranları öldüreceğini önceden bildirmesi ve bunun bilâhare gerçekleşmesi, Ammâr'a "seni âsi bir grup öldürecektir" demesi, müminlere fetihlerin ve dünya servetinin müyesser olacağını müjdelemesi şeklindedir ve daha başka hususların sabit olduğunu da belirtir (Mâtürîdî, 2002: 256). Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet anlayışına mensup ve kurucu isimlerden olması sebebiyle bu hususları Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ispatının delilleri olarak zikretmiştir. Bu ekole mensup sufi kimliği ön plana çıkan âlimler ise "evliyanın kerameti hakır" anlayışı gereği söz konusu olağan üstü olaylara fazlaca ilgi duymuşlardır.

Kanaatimizce Yesevî öğretisinde "evliyanın kerameti" ile kastedilen özellikler çoğunlukla olağan üstü haller gösteren kişi olmaktan öte günümüz tabiri ile pozitif ve proaktif insan veya sâlih mümin ya da hayırlı insan ile kast edilen vasıflara denk düşmektedir. Keramet konusu iyi bir Müslüman olmak için nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda söylenen hikmetler arasında söz konusu edilir. Bu çerçevede mümin olan bir kimseden taharetsiz iken Allah'ı zikretmemesi, kerametler söyleyerek halka dinini satmaması, Müslümanlık iddia ederek kâfir gibi yaşamaması gibi nitelikler onun tavsiyeleri arasında yer alır (Yesevî, 1993: 80). Aynı şekilde samimi olmayan sahte şeyhlerin eleştirisi de dile getirilir. Yesevî'ye göre âhir zaman şeyhleri dış görünüşlerini düzeltmekte, ancak iç dünyalarına dikkat etmemektedirler. Zühde ve takvaya dikkat etmemekte ve gaflet uykusunda iken gördüklerini insanlara keramet diye satmaktadırlar. Bu türden insanlar riyakâr ve gösteriş düşkününü kimseler olup sahte şeyhlerdir (Yesevî, 1993: 111).

Yesevî'nin hikmetleri arasında ahlâkî yönden zaaf içinde olup kendisini terbiye etmemiş olan sahte şeyhlere karşı eleştiriler çokça yer almaktadır. O, örnek olarak bu eleştirilerinden birisinde Allah'ın cemalini görmeye layık olmadığını düşündüğü kimselerin, yalan dolan ile halkı yoldan çıkarmaya çalıştığını, şeyhlik iddiasında bulunarak riyakârca davrandıklarını, şeytanın yoluna uyarak gönül eğlendirdiklerini ifade eder. Böyle kimselerin yanlış yolda olduklarını beyan ederek onları kınanmaktadır (Yesevî, 1993: 176).

Ahlâk konusu diğer bileşenleri ile birlikte Mâtürîdî ve Yesevî üzerinden daha başka çalışmaların merkezi haline getirilebilir. İslâm'ın temel hedefleri göz önünde bulundurulduğunda her iki ismin de titizlikle üzerinde durduğu hususun ahlâk olduğunu söylemek mümkündür. Buna ilaveten aralarındaki benzerliklerin siyasî konulardaki bakış açılarına yansıdığı da görülmektedir.

4. Siyasi Konular

Siyaset konusu İslâm düşünce tarihinin en problemlî alanlarından birisini oluşturmuştur. Günümüzdeki Müslüman toplumlar arasında yaşanan sıkıntılar sebebiyle sorunun geçerlilik ve güncelliğinden bir şey kaybetmediği görülmektedir. Mâtürîdî öğretisinin önceki konularda olduğu gibi yönetim meselesinde de Ahmed Yesevî'yi etkilediği açıktır. Söz gelimi siyasetin temel unsuru olan adalet, Mâtürîdî'ye göre; bir şeyi hak ettiği yere, zulüm de bir şeyi hak etmediği yere koymak demektir (Mâtürîdî, 2004: 1/51). Adaletin titizlikle gözetilmesi İslâm'ın temel vasıflarından birisini oluşturmaktadır (Maide, 5/8). Aynı şekilde emanetlerin korunması veya insanlar arasında adaletin tesisi İslâm'ın temel esası olduğu gibi "Nisa, 4/58" Mâtürîdîliğin de ayırıcı vasıflarındandır. Yesevî'ye göre ise adaletin timsali Hz. Ömer'dir. O hem dost olma özelliği hem de iyi bir mümin olarak örnek bir şahsiyettir (Yesevi, 1993: 62).

Siyaset konusunun önemli bileşenlerinden olan zulüm konusunu hikmetlerinde işleyen Yesevî dervişlerin günahı ile zulmü bir tutar ve ikisi arasında benzerlik kurar. Kötü huylu bir dervişin duasının kabul olmayacağını, bu sebeple de Allah'ın dervişlere cefa eyleyeceğini, başlarına bela yağdıracağını ifade eder. O, zulüm ve günah arasında kurmuş olduğu benzerliğin âyet ve hadislerden elde ettiği bir çıkarsama olduğunu beyan eder (Yesevi, 1993: 22). Yesevî, zalimin zulmüne karşı Allah'a sığınmak gerektiğini, edilen duaların kabul olmaması halinde endişe edilmesini, haram ve şüpheli şeylerden kaçınmak suretiyle kusurun kendinde aranması gerektiğini vurgulayarak tavsiyelerini sürdürür (Yesevi, 1993: 22).

Siyasetin önemli alanlarından birisi de din ve devlet/mülk arasındaki ilişkidir. Mâtürîdî'ye göre devlet ve siyaset kendi ehline, din konuları da kendi ehline teslim edilmelidir. Toplumun bekasını sağlamaya dönük savaş gibi kararlar nübüvvetin bir parçası olmayıp, aksine siyasi gücü temsil eden yönetme erkini elinde bulunduranların sorumluluğundadır (Mâtürîdî, 2004: 1/207; Düzgün, 2014: 342). Bu kimseler peygamberlere danışma görevine sahip olmakla birlikte güç sahibi olmalı, savaş işinden anlamalı ve halkın yönetimine dair bilgi sahibi olmalıdırlar (Mâtürîdî, 2004: 1/208). Yesevî'de din-devlet ilişkisi gibi konular o kadar net olmamakla birlikte, yöneticilerin zulme saplamaları kıyamet alametlerinden olup, dünyanın yıkılacağına alameti olarak yorumlanır (Yesevi, 1993: 47).

Mâtürîdî'ye göre savaşı dinin değil, devletin varlığının devamı için gerekli görmek gerekmektedir. Çünkü dinin çirkin gördüğü savaş, devletin varlığı için zorunlu olabilir. Öte yandan, savaşı bizatihi çirkin olarak tanımlayan âyet-i kerimeden "Bakara, 2/216" hareket ederek, çirkin bir araçla, dinin temel hedefleri arasında bulunan doğru bir sonuca ulaşamayacağı, yani ikisi arasında bir örtüşmenin olamayacağı açıktır. Mâtürîdî'nin, savaş'ın küfrün/inkârın bir karşılığı değil de zulmün karşılığı olduğu şeklindeki görüşü önemlidir (Mâtürîdî, 2004: 2/398 vd). Din, var olmak ve yayılmak için savaşa başvuramaz, ama devletlerin durumunun böyle olmadığı tarihsel bir hakikattir. Bir millete savaş ilanının sebebi onun küfrü değil yaptığı zulümlerdir. Çünkü düşmanlık ancak zalimlere karşı gösterilir "Bakara, 2/193". Yesevî'ye göre ise ganimet elde etmek için yapılan savaşı din adına yapılan bir savaş gibi göstermek doğru değildir. Bu durum zâhir bâtın uyumsuzluğunun kötü bir örneği olmaktadır. Böyle davranan kimsenin gerçek bir Müslüman olduğundan söz edilemez (Yesevî, 1993: 151).

Mâtürîdî sisteminde siyaset de hikmet ve adalet temeli üzerine oturmaktadır. Siyasetin ilkeleri düzgün konulur ve doğru işletilirse, bu ilkelerin uygulamaya tecelli edeceği alan olan sosyal hayat da o derecede düzenli olacaktır. Yesevî sisteminde ise zaten dini anlamak için oluşturulan metinlerin adı "hikmet"tir ve akıl ve ilim olmadan hikmeti elde etmenin imkânı yoktur.

Hem Mâtürîdî hem Yesevî sistemindeki siyasi konuların en belirgin konusu genel anlamda sahabenin durumu, özel anlamda da Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın konumu meselesidir. Bu konulardaki bakış açıları bu isimlerin Şiilikten ayrıldıkları yeri göstermektedir. Mâtürîdî'ye göre "Allah'a itaat edin, Peygamberine ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" "Nisâ, 4/59" âyeti, Şîa'nın teorisini birkaç açıdan çürütmektedir. Çünkü âyette geçen "ulu'l-emr" ifadesi; emirler, fakihler ya da Râfıza'nın iddia ettiği gibi imam olarak, üç değişik şekilde anlaşılabilir. Söz konusu ifadeye "emirler" ya da "fakihler" şeklinde anlam verildiğinde, Râfıza'nın görüşü kendiliğinden iptal olacaktır. Ayrıca onların ileri sürdükleri anlamda bir imâmet anlayışı bu âyetten çıkarılamaz. Âyette, "eğer herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, bunu Allah'a ve Resûlüne götürün", buyrulmakta; oysa onların imâmet anlayışına göre, imama itaat farzdır. Râfıza ya da İmâmîyye'ye göre imama isyan küfür olduğu için onların kendi anlayışları çerçevesinde bu âyetin gereğini yerine getirmeleri mümkün değildir (Mâtürîdî, 2004: 1/442 vd).

Hz. Ebû Bekir'in halifelliğini onayladıklarından dolayı sahabeyi irtidatla itham etmeleri üzerine Şîa'ya, Râfıza adı ile yönelttiği eleştiride Mâtürîdî, "Allah yolunda hicret edenler sonra öldürülen ya da ölenler" "Hacc, 22/58" âyetinin tefsirinde cevap verir. Bu âyette Allah Tealâ'nın sahabenin cennetlik olduğu, güzel bir rızık ile rızıklandırılacakları ve rızasını kazanacaklarının açıkça belirtildiğini vurgulayarak, bu âyetin Râfıza'nın görüşlerini çürüttüğünü belirtir (Mâtürîdî, 2004: 3/381). Aynı

şekilde, “İslâm’ı ilk önce kabul eden Muhacir ve Ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O’ndan razı olmuşlardır” “Tevbe, 9/100” âyetinin, sahabenin doğru yol üzerinde olduğunu, onları her kimin zulüm ve haddi aşmakla itham ederse, kendisinin haddi aşacağını ve zalim olacağını, haddi aşmanın bir şeyi hak etmediği yere koymak olacağını bildirir (Mâtürîdî, 2004: 2/442).

Mâtürîdî’nin sahabe hakkındaki görüşlerinin benzerlerini Yesevî’nin hikmetlerinde de görmek mümkündür. Bu görüşler aynı zamanda onun Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Muhtemelen vatani olan Türkistan’dan ayrı kalmanın acısı ile söylemiş olduğu hikmetinde, başta Hz. Muhammed Mustafa olmak üzere, otuz üç bin sahabe, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin de bu acıyı yaşadıklarını anlatır (Yesevi, 1993: 148). Yesevî, aynı şekilde dünyanın faniliği ve vefasızlığı konusunu işlediği hikmetinde Hz. Peygamber dâhil ilk üç halife ve Hz. Süleyman’ı da zikrederek hepsinin öldüğü ve bu dünyadan göçüp gittiklerini ele alır. Hz. Ömer’in, İslâm’ın yayılması konusundaki gayreti ve Hz. Ali’nin savaşlardaki kahramanlığını dile getirir (Hazini, 1995: 184). Hz. Osman’ın ise hayâ sahibi oluşu, Hz. Peygamber’in damadı, cömertliği, hatipliği ve en son şehit edilişi gibi özelliklerini dile getirir (Yesevi, 1993: 63). Yesevî, Ehl-i Sünnet mezhebine mensup olmayıp, başka mezhebin esaslarını benimseyen bir kişilik olsa idi, hikmetleri arasında sahabe isimlerinin bu şekilde yer aldığını görmemiz mümkün olmayacaktı.

5. Sonuç

İmam Mâtürîdî’nin fikirleri ile Hoca Ahmed Yesevî’nin görüşlerinin kıyaslandığı ve üç temel hususta incelendiği çalışmamızda açıkça görülmektedir ki bu iki isim arasında tartışmaya gerek kalmayan bir benzerlik bulunmaktadır. Akâidle ilgili konularda Mâtürîdî zâhir ve bâtın arasındaki dengeyi gözetirken, aynı hassasiyeti bir sufi olmasına karşın Yesevî de sergilemiştir. Ahlâk ile ilgili konularda insan merkezli bir anlayışı benimseyen Mâtürîdî’nin halefi olan Yesevî’nin de aynı hususlarda titizlikle durduğunu görmekteyiz. Son olarak siyasetle ilgili konularda da her iki ismin dini siyasete bir tavsiye kaynağı olarak gören, adaletsizlik ve haksızlığı tasvip etmeyen, siyasi gerekçelerle sahabe neslinin tekfir veya zulümle ithamı gibi görüşlere iltifat etmeyen bir yapıda oldukları görülmektedir.

Kaynakça

- Ak, Ahmet. (2016). *Mâtürîdî Alimlerine Göre Şefaât İnanç*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Düzgün, Şaban Ali. (2014). “Mâtürîdî’de Din, Siyaset Kültürü ve Yönetim Erki (Mülk/Devlet)”, Der. Şaban Ali Düzgün, *Mâtürîdî’nin Düşünce Dünyası*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit. (1981). “Ebû Hanîfe’nin Vasiyyeti.” Çev: Mustafa Öz. *İmâm-ı Azam’ın Beş Eseri*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- . “el-Fıkhu’l-Ebsat.” Çev: Mustafa Öz. *İmâm-ı Azam’ın Beş Eseri*. Der: Mustafa Öz. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- El-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2002). *Kitâbü’t-Tevhîd Tercümesi*. Çev: Bekir Topaloğlu, Türkiye Ankara: Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- . *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, Der. Fâtıma Yusuf el-Haymî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.
- Evkuran, Mehmet. (2013). *Ahlâk Hakikat ve Kimlik-İslam Kelamından Ahlâk Problemi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Hakim Ata, Süleyman. (2008). *Bakırgan Kitabı*. Der: Abdurrahman Güzel, Ankara: Öncü Kitap.
- Hazini. (1995). *Cevâhirü’l-Ebrâr min Emvâc-i Bihâr (Yesevî Menâkıbnâmesi)*. Çev: Cihan Okuyucu, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Korkmaz, Siddik. (2012). “İmam Mâtürîdî’nin Şîa’ya Yönelttiği Eleştiriler”. Der: Komisyon. *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- . (2017). *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- . (2016). *Alevîlik Bektâşîlik Geleneği ve İslâm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köprülü, Fuat. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yesevî, Hoca Ahmet. (1993). *Divan-ı Hikmet*. Çev: Hayati Bice. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- . (1998). *Hikmetler*. Der. Hakkulov, İbrahim. *Hoca Ahmet Yesevî’nin Hikmetleri*. Çev: Erhan Sezai Toplu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- . (2000). *Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler*. Der: Kemal Eraslan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- . (2008). *Fakr-nâme*. Çev: Abdurrahman Güzel. Ahmed Yesevî’nin Fakr-name’si Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Öncü kitap,
- . (2016). *Fakr-nâme*. Çev: Kemal Eraslan. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları.